

תוכן העניינים

1	יונתן גולדשטיין פתח דבר
21	איזדור א' מגיד אני הייתי שם: נקודת המבט של קונסול הכבוד של ישראל בשנגחאי, בשנים 1949–1951
26	ליליאן קרייג האריס סין והמזרח התיכון הערבי, 1948–1996: נקודות מבט ערביות
44	אנתוני אלכסנדר לו המוטיב ההגמוני: סין והמזרח התיכון, 1949–1998
62	אהרן שי מדיניות המפלגה הקומוניסטית הישראלית כלפי סין, 1949–1998
75	ראובן מרחב ויצחק שיחור מקומה של הונג קונג ביחסי סין-ישראל
88	זאב סופות 1991, שנת ההכרעה
109	משה יגר כינון יחסי סין-ישראל: השלכותיו על דרום מזרח ודרום אסיה
113	פ"ר קומרסוואמי דרום אסיה והקשרים הדיפלומטיים בין סין ובין ישראל

	יצחק שיחור
137	הגורם הסיני במשוואת הביטחון המזרח תיכונית: נקודת מבט ישראלית
	אהרן שי
170	בייג'ינג וירושלים: יחסים דיפלומטיים והזירה הבין-לאומית
	יורם עברון
193	כלכלה, מדע וטכנולוגיה ביחסי ישראל-סין
	יונתן גולדשטיין
226	מערכת יחסים מרובעת: ישראל, סין, טייוואן וארצות הברית משנת 1992
	ערן נבון
252	יחסי טייוואן וישראל
	יונתן גולדשטיין
274	מ'עם' ל'אומה', הקרב במעלה ההר – סיכום
281	לקריאה נוספת
286	המשתתפים בקובץ
290	מפתח

פתח דבר

יונתן גולדשטיין

המאמרים המכונסים בספר זה דנים בתולדות היחסים, ובהיעדר יחסים, בין סין לבין ישראל. חלק מהמגעים התקיימו עוד לפני שקמה מדינת ישראל ב-1948 עם נציגי הרפובליקה של סין (שהוקמה ב-1 בינואר 1912), ורובם עם נציגי הרפובליקה העממית של סין (= סין העממית), יריבתה של הרפובליקה של סין, שקמה ב-1 באוקטובר 1949.

מטרת הספר, שפורסם בגרסה קודמת באנגלית ב-1999, לתאר מפגש בין ההיסטוריה הסינית והיהודית-ציונית במאה העשרים ובתחילת המאה העשרים ואחת. מהדורה עברית זו כוללת כמה פרקים חדשים שנכתבו לה במיוחד, ושאר הפרקים עודכנו כך שיעמדו במבחן הזמן. המהדורה הקודמת פורסמה שנים ספורות אחרי הקמת היחסים הדיפלומטיים בין סין וישראל, כאשר שררה אי-ודאות לגבי העתיד. מהדורה זאת משקפת כ-23 שנים של יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות במסגרת מגבלות ששני הצדדים מכירים בהן. פתח הדבר נועד לספק למי שאינם מומחים בתחום סקירה כללית של הנושאים רלוונטיים לסין ולישראל, וכן סיכום וניתוח של פרקי קובץ זה.

הרפובליקה של סין, שנוסדה על ידי ד"ר סון יאט-סן ואחרים בעקבות המהפכה הרפובליקנית והדחת שושלת המנצ'ו (צ'ינג Qing), התקיימה בסין היבשתית עד 1 באוקטובר 1949. אז, המפלגה הקומוניסטית הסינית בהנהגת מאו דזה-דונג (Mao Zedong), ג'ואו אן-לאי (Zhou Enlai), ג'ו דה (Zhu De) ואחרים, הקימה תחיתה את הרפובליקה העממית של סין. הנהגת הרפובליקה של סין ושרידי הצבא שמנו כמה מאות אלפים, יחד עם כשני מיליון פליטים, ברחו אז לאי טייואן (פורמוזה), הנמצא מול החוף הסיני.¹

1 לרקע כללי על סין בתקופה הקיסרית המאוחרת, בתקופת הרפובליקה ובתקופה הקומוניסטית, ראו: Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W.W. Norton, 1990), pp. 269–747; John K. Fairbank and Merle Goldman, *China: A New History* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2006), pp. 143–469

מחברי המאמרים באסופה מצביעים על קשר סיני-ישראלי בשנות הארבעים ובראשית שנות החמישים של המאה העשרים. קשר זה עם שתי הרפובליקות חדל להתקיים באופן רשמי מראשית שנות החמישים עד סוף שנות השבעים. לאחר תקופת מעבר בשנות השמונים, התפתחו הקשרים עד לכדי יחסים דיפלומטיים מלאים עם הרפובליקה העממית של סין, ב-24 בינואר 1992, ועד ליחסים בלתי רשמיים באופן רשמי עם הרפובליקה של סין לאחר התאריך הזה.

ספר זה עוסק גם באינטרסים של מדינות אחרות שהשפיעו על יחסי סין-ישראל. השטחים הסיניים של מקאו והונג קונג נשלטו על ידי פורטוגל (מ-1557) ובריטניה (החל מ-1842). שנים רבות ניהלה ישראל את יחסיה עם הונג קונג מול בריטניה, ולא ניהלה מגעים עם פורטוגל בנוגע למקאו. נוסף על כך הושפעו יחסי סין-ישראל מהיחסים של שתי הישויות הסיניות עם מדינות מוסלמיות, ובהן מצרים וסוריה (שהתאחדו לפרק זמן קצר במסגרת הרפובליקה הערבית המאוחדת), אינדונזיה (המדינה המוסלמית הגדולה בעולם שאירחה את ועידת הפסגה האפרו-אסיאנית רבת החשיבות מבחינה היסטורית בבנדונג ב-18-24 באפריל 1955), ירדן, לבנון, פקיסטן, טורקיה והמדינות מייצאות הנפט של המפרץ הפרסי. יחסי סין-ישראל הושפעו ממדיניות החוץ של ארצות הברית, שקיימה יחסים תנודתיים עם הרפובליקה של סין ועם הרפובליקה העממית של סין; ממדיניות החוץ של ברית המועצות, שעד התמוטטותה בדצמבר 1991 הייתה המעצמה היריבה העיקרית של ארצות הברית ברחבי העולם; וממדיניות החוץ של הודו, שהתרעמה על הסיוע שהגישה הרפובליקה העממית של סין ליריבתה, פקיסטן, ושהתחרתה עם הרפובליקה העממית של סין על הידידות של המדינות האסלאמיות ושל מדינות העולם השלישי האחרות שלא היו בעלות ברית מובהקות של ארצות הברית או של ברית המועצות. כמו הודו, משנת 1948 עד לפחות שנת 1992, הרפובליקה של סין והרפובליקה העממית של סין אימצו מדיניות אנטי-ישראלית כחלק מהאסטרטגיה הכוללת שלהן להתייחד עם מדינות אסלאמיות ועם מדינות העולם השלישי הבלתי-מזדהות.

משנות החמישים ועד סוף שנות השמונים, כחלק מחיזוריה של הרפובליקה העממית של סין אחר המדינות הערביות והסלמת הרטוריקה האנטי-ישראלית שלה, היא כרכה יותר ויותר את ישראל ואת הרפובליקה של סין (טייוואן) יחדיו כמדינות מנודות שיש למנוע את השתתפותן בכינוסים אפרו-אסיאניים. מחקריהם של דוד קמחי ומיכאל בריצ'ר בוחנים בהרחבה את פעילותן של כמה מדינות אסיאניות במטרה למנוע את השתתפותן של שתי מדינות, אף הן אסיאניות – ישראל וטייוואן – בוועידות אפרו-אסיאניות. סתירה בולטת בדוקטרינות האפרו-אסיאניות הייתה שבעת שהתנועה האפרו-אסיאנית הטיפה נגד הקולוניאליזם,

היא נמנעה ללא נקיפות מצפון מגינוי פעילותן של הודו בקשמיר, של אינדונזיה במזרח טימור, של הרפובליקה העממית של סין בטיבט ושל ברית המועצות באפגניסטן. העובדה שגם הרפובליקה של סין וגם ישראל היו קורבנות של הקולוניאליזם – הרפובליקה של סין שוקמה לאחר חמישים שנות שלטון יפני בשנת 1945, וישראל נוסדה לאחר תום שלושים שנות המנדט הבריטי ב-1948² – נשכחה לחלוטין. ועידת בנדונג הייתה הביטוי הבין-לאומי הבולט הראשון להדרה זו.

בספר נידונים אירועים נוספים, בעיקר באסיה, שהשפיעו גם על יחסי סין-ישראל: מלחמת קוריאה בשנים 1950–1953; מבצע סיני באוקטובר 1956; הסלמת הפעילות הצבאית של סין בתגובה להתקוממות הטיבטית בשנת 1959 ובריחתו של הדלאי לאמה להודו כתוצאה מכך; הפילוג האידיאולוגי הסיני-סובייטי וסכסוכי הגבול שנלוו לו ובשנת 1969 התדרדרו לקרבות עזים לאורך נהר האוסורי (Ussuri); מהפכים פנימיים בסין, בעיקר התווה ובוהו הכלכלי והחברתי של מה שידוע בשם 'הקפיצה הגדולה קדימה' בשנים 1958–1961 ושל 'מהפכת התרבות הפרולטרית הגדולה' בשנים 1966–1976; מלחמת הגבול הסינית-וייטנאמית שהחלה בפברואר 1979; פלישתה של עיראק לכוויית באוגוסט 1990 ומלחמת המפרץ שפרצה בעקבותיה; התמוטטותה של ברית המועצות וקץ המלחמה הקרה שאירעו כמעט באותו הזמן; ועידת מדריד בשנת 1991 שזו הפעם הראשונה עירבה באופן פומבי את ישראל, סוריה, לבנון ומשלחת ירדנית-פלסטינית משותפת, ובכינוסים שבאו אחר כך גם את סין.

כרקע ליחסי ישראל-סין נידונים בקובץ גם חלקם של היהודים והציונות בקשרים עם סין. יש לציין כי כאשר נוסדה הרפובליקה של סין בעקבות מהפכת 1911 כבר היו בה קהילות יהודיות מבוססות וארגונים ציוניים. אלה הוסיפו להתקיים עד סוף שנות הארבעים. ראשיהם, ומנהיגים ציונים אחרים ברחבי העולם, יצרו במשך השנים קשר עם מנהיגי הרפובליקה של סין. קשרים אלה התפתחו בחמישה שלבים. בשלב הראשון, מ-2 בנובמבר 1917 עד 8 ביוני 1945,

2 דוד קמחי, בספרו *David Kimche, The Afro-Asian Movement: Ideology and Foreign Policy of the Third World* (Jerusalem: Israel Universities Press, 1973), pp. 67, 73, טוען שבועידת בנדונג ב-1955, ציפו כי פקיסטן וסין "יעלו על הערבים בניסיונות הגינוי של ישראל [...] הייתה מעט מאוד סולידריות אפרו-אסיאנית, או אפילו אסיאנית [...] הייתה מעט מאוד הסכמה בנוגע לנושא כלשהו". סין, שדרשה לחסום את השתתפותה של טייוואן בוועידה הסכימה, בלית ברירה, לתביעה הערבית לחסום את השתתפותה של ישראל. ראו גם: Michael Brecher, 'Israel and Afro-Asia', *International Journal* (Toronto) 16, no. 2 (Spring 1961): 107–137

הציונים ביקשו וקיבלו את הכרת הרפובליקה של סין בהצהרת בלפור ואת תמיכתה בהכללת תנאי יסוד בהצהרת המנדט על ארץ ישראל שניתן לבריטניה על ידי חבר הלאומים בשנת 1922, ובמגילת האו"ם משנת 1945. בשלב השני, מ-9 ביוני 1945 עד 23 בפברואר 1949, ההתלהבות הרשמית של הרפובליקה של סין מהציונות דעכה, וכתוצאה מכך היא נמנעה שוב ושוב בהצבעות באו"ם הנוגעות למדינה היהודית ולקבלתה של ישראל כחברה באו"ם. בכל זאת, בדצמבר 1948, בהיעדר יחסים דיפלומטיים בין הרפובליקה של סין לבין ישראל, הקימה ישראל משרד בשנגחאי כדי להקל על ההגירה היהודית מסין, ובפברואר 1949, אכן היגרו מרבית היהודים מסין, חלקם לארצות הברית, חלקם לישראל, ולעוד מקומות אחרים. את השלב השלישי, שנמשך מ-24 בפברואר 1949 עד 9 בינואר 1950, אפשר לאפיין כשלב מעבר. בשלב זה, מצד אחד הרפובליקה של סין שמה קץ למדיניות ההימנעות שלה כלפי ישראל, הכירה בה והצביעה בעד חברותה באו"ם (אם כי בתקופה זו כבר לא היה ערך רב לצעדים אלו כי הרפובליקה הסינית עמדה על סף תבוסה מידי הקומוניסטים); מצד אחר, ישראל נעה במקביל בכיוון ההפוך. היא החזיקה את משרד ההגירה שלה בשנגחאי, שנשלטה על ידי הרפובליקה העממית של סין, וב-9 בינואר 1950 הכירה בה כממשלה החוקית של סין. ישראל הייתה המדינה הראשונה במזרח התיכון והשביעית בעולם הלא-קומוניסטי שהכירה בסין העממית שנוסדה זה לא מכבר.

השלב הרביעי התאפיין בחלקו בהיעדר יחסים ובחלקו ביחסים לא רשמיים בין סין וטייוואן ובין ישראל. התחלתו בינואר 1950, המשכו בוועידת בנדונג וסיומו ב-24 בינואר 1992, עת סין הקימה בסופו של דבר יחסים דיפלומטיים עם ישראל. בחלק מ-42 שנות הנתק הללו, סין וטייוואן ניהלו עסקות נשק וסחר עם ישראל, אך לא ניהלו עמה כל קשר מדיני רשמי. בסין העממית הלכה והתגבשה בהדרגה ההבנה שיתרונות העולם הערבי והמוסלמי מבחינת גודלו ומצד המאבק כנגד האימפריאליזם עולים במשקלם על כל דבר שישראל יכולה להציע. ברטוריקה הסינית האופיינית לשנות השישים, נכתב במאמר המערכת של 'יומן העם', ב-15 ביולי 1967, לאחר מלחמת ששת הימים, כי 'ארצות הברית, במזימה אחת עם הקבוצה השלטת הרוויזיוניסטית הסובייטית, מגבירה את תכניותיה הנאו-קולוניאליסטיות באמצעות מכשיר התוקפנות שלה, 'ישראל'. מבלי להיכנס לפרטים, 'יומן העם' התייחס לישראל, כמנהגו, כאל 'הכלב המשולח' של 'הקולוניאליסטים האמריקנים והבריטים'. טייוואן בעת ההיא יצרה קשר קרוב עם אותן מדינות ערביות שבחרו שלא להכיר בסין העממית, ובאופן רשמי גינתה את ישראל ואת הציונות, אם כי ברטוריקה שונה מזו של סין.

השלב החמישי נוגע ליחסים וטייוואן וישראל החל ב-24 בינואר 1992. אם כי

המשתתפים בקובץ

פרופ' יונתן גולדשטיין מכהן כפרופסור להיסטוריה של מזרח אסיה באוניברסיטת מערב ג'ורג'יה (University of West Georgia), משנת 1981 ועמית מחקר במרכז על שם פיירבאנק ללימודי סין (Fairbank Center for Chinese Studies) באוניברסיטת הרווארד מ-1985. מספריו: *Stephen Girard's Trade with China* (2011); *The Jews of China* (2 vols.) (1999) *China and Israel 1948–1998* (1999) *America Views China: American Images of China Then and Now* (1990); *Georgia's East Asian Connection* (1983, 1990); *Philadelphia and the China Trade, 1682–1846: Commercial, Cultural, and Attitudinal Effects* (1978)

פרופ' יצחק שיחור עמד בראש הקתדרה ע"ש מייקל וויליאם ליפסון (Michael William Lipson Chair) בלימודי מזרח אסיה באוניברסיטה העברית בירושלים. כיהן כראש החוג וכן כראש החוג למדע המדינה, שימש כראש המכללה האקדמית תל חי, ובחוג ללימודי אסיה באוניברסיטת חיפה. מחיבוריו: *The Middle East in China's Foreign Policy 1949–1977* (1979, 1981, 2008); *China's Defense Capability: The Implications of Military-to-Civilian Conversion* (1995); *Military-to-Civilian Conversion in China: From the 1980s to the 1990s* (1993); *A Multiple Hit: China's Missile Sale to Saudi Arabia* (1991); *East Wind over Arabia: Origins and Implications of the Sino-Saudi Missile Deal* (1989); *Small Cracks in the Great Wall: The Prospects of Sino-Israeli Relations* (1987)

ד"ר ליליאן קרייג האריס (Lillian Craig Harris) היא חוקרת עצמאית של הקשרים הסינו-ערביים שהתגוררה בסודן. מספריה: *China Considers the Middle East* (1985) *China's Foreign Policy Toward the Third World* (1986); *Libya: Qadhafi's Revolution and the Modern State* (1986); *Egypt: Internal Challenges and Regional Stability* (1988); *China and the Third World: Champion or Challenger?* (1986)

פרופ' פ"ר קומרסוואמי (P.R. Kumaraswamy) הוא פרופסור ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת ג'והרלל נהרו בניו דלהי. בשנים 1992–1999 הוא היה עמית מחקר במכון למחקר על שם הרי ס. טרומן לקידום השלום באוניברסיטה העברית בירושלים. בין פרסומיו:

India's Israel Policy (2010); *Historical Dictionary of the Arab Israeli Conflict* (2010); *Beyond the Veil: Israel-Pakistan Relations* (2000); *Israel's China Odyssey* (1994); *Caught in Crossfire: Civilians in Conflicts in the Middle East* (2008); *Revisiting the Yom Kippur War* (2000); *The Fateful Triangle: Israel, Hashemites and Palestinians* (2000); *A to Z of the Arab-Israeli Conflict* (2009); *India's Israel Policy* (2010)
פרופסור קומרסוואמי הקים את המכון הווירטואלי למזרח התיכון, ניו דלהי (www.mei.org.in) ומשמש כמנהל לשם כבוד שלו.

פרופ' אנטוני אלכסנדר לו (Anthony Alexander Loh) הוא בעל תאר ראשון בכלכלה מאוניברסיטת מקגיל, תואר שני ביחסים בינלאומיים ובמנהל ציבורי מאוניברסיטת טורונטו ודוקטורט ביחסים בינלאומיים מהאוניברסיטה העברית בירושלים. הוא לימד במחלקה למדע המדינה באוניברסיטת ונדרבילט בארצות הברית.

איזדור א' מגיד נולד בחרבין, סין. בשנים 1949–1951 הוא היה נציג מועצת החירום היהודית של המזרח הרחוק (The Far Eastern Jewish Emergency Council) וקונסול כבוד של ישראל בשאנגחאי. התגורר בהמפטון פארק (Hampton Park), ויקטוריה, אוסטרליה. נפטר ב-2004.

ראובן מרחב, שגריר (בדימוס), הוא בעל תואר ראשון בלימודי האסלאם מהאוניברסיטה העברית בירושלים. במסגרת שירותו במוסד פעל בין השאר באתיופיה, בקניה ובאיראן. בשנים 1985–1988 היה הקונסול הכללי של ישראל בהונג קונג. ב-1988, במסגרת תפקידו כמנכ"ל משרד החוץ הישראלי וכיו"ר מועצת המנהלים של קופקו (COPECO), חברה ממשלתית ישראלית בחסות משרדי החוץ, האוצר, החקלאות והמסחר והתעשייה שבסיסה בהונג קונג, המשיך לעצב את הקשרים בין הרפובליקה העממית של סין ובין ישראל.

פרופ' אהרן שי, ממקימי החוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב וראש החוג הראשון שלו. כיהן כרקטור האוניברסיטה. עבודת הדוקטור שלו התפרסמה

תחת הכותרת *Origins of the War in the East* (1976). מפרסומיו: *Britain and China, Imperial Momentum* (1984); *Imperialism Imprisoned: The Fate of British and French Firms in China* (1996) ספר זה ראה אור גם בהוצאת האקדמיה הסינית למדעים בבייג'ינג. ספרו, ג'אנג שואה-ליאנג, הגנרל שלא נלחם (2008), ראה אור בעברית, באנגלית (2012) ובסינית. חיבורו על יחסי סין-ישראל יצא לאור תחת הכותרת *Sino-Israeli Relations: Current Reality and Future Prospects* (2009) וראה אור בסינית.

ד"ר זאב סופות, שגריר (בדימוס), שירת כנציג הבלתי רשמי של מדינת ישראל בבייג'ינג בשנת 1991 וכשגרירה הראשון של ישראל בסין בשנת 1992. הוא מחברו של *A China Diary: Towards the Establishment of China-Israel Diplomatic Relations* (1997). מאז שנת 1998, סופות שימש כמנכ"ל המועצה לקידום הקשרים בין ישראל לסין, שבסיסה בתל אביב, וכעמית בכיר במרכז אוקספורד ללימודי עברית ויהדות. הוא נפטר ב-2014.

ד"ר משה יגר, שגריר (בדימוס), בעל תארים אקדמיים מהאוניברסיטה העברית בירושלים בהיסטוריה של ארצות האסלאם, במדעי המדינה ובהיסטוריה כללית. במאי 1956 הצטרף לשירות החוץ של ישראל ושירת בבוקרשט, ברנגון, בקואלה לומפור, בלוס אנג'לס, בפילדלפיה, בניו יורק, בשטוקהולם ובפראג. כמו כן שימש כסמנכ"ל לענייני הסברה וכסמנכ"ל לענייני אסיה ואפריקה במשרד החוץ בירושלים. הוא פרסם ספרים בעברית ובאנגלית על ענייני אסלאם בדרום-מזרח אסיה וספרים בנושאי ציונות ומדיניות החוץ של ישראל. פרסומיו בעברית על נושאים הנוגעים לסין הם: 'הפאנתיי' (Panthy) ביונאן ובבורמה, המזרח החדש, יג, חוברת 3 (51), 1963, עמ' 269-279; המסע הארוך לאסיה: פרק בתולדות הדיפלומטיה של ישראל, חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, 2004 (פרק שלוש עשר: סין).

ד"ר יורם עברון הנו מרצה בחוג ללימודי אסיה באוניברסיטת חיפה ושימש חוקר בכיר עמית במכון למחקרי ביטחון לאומי בתל אביב. תחומי המחקר וההוראה שלו כוללים את מדיניות הצבא והביטחון של סין, מדיניות מדע וטכנולוגיה בסין, התפתחות השוק הסיני, יחסי סין-ישראל, והצטיידות צבאית. ד"ר עברון פרסם מאמרים, ניירות עבודה ופרקים רבים בתחומים אלה בכמות אקדמיות בארץ ובחו"ל, ביניהם, *Journal of Strategic Studies*, *Journal of East Asian Studies*, *Asian Survey*, *International Relations*, עיונים בתקומת ישראל. הוא ערך את

קובץ מאמריו של אלי יופה, הצבא הסיני ממאז עד ימינו, ירושלים: מוסד ביאליק (2011).

ערן נבון הינו בעל תואר ראשון במדעי המדינה ולימודי מזרח אסיה מאוניברסיטת חיפה, ובוגר תכנית המלגות הממלכתית של ממשלת טיוואן. נבון התגורר שלוש שנים בטאיפיי, במהלכן למד סינית ב-National Taiwan Normal University, והשלים תואר שני במנהל עסקים ב-National Chengchi University. עם שובו לארץ הצטרף לנציגות טיוואן בתל אביב והיה מעורב במגוון תכניות לשיתוף פעולה בין ישראל וטיוואן בתחומי טכנולוגיה, חינוך ותרבות. כיום הוא עוסק בפיתוח עסקי בתחום הדיגיטלי ומלווה חברות ישראליות בתהליכי חדירה לשווקים אסיאתיים.

ד"ר משה טרדימן הנו מזרחן, מומחה לאסלאם באפריקה ובאיים הקריביים, לסוגיות אסלאמיות חברתיות, לאיכות סביבה בעולם הערבי והמוסלמי, לאסלאם ואיכות הסביבה ולשיתוף פעולה סביבתי בין-דתי. טרדימן מרצה במכון הערבה ללימודי הסביבה ובתכנית ליישוב סכסוכים באוניברסיטת בן גוריון והוא עמית מחקר במרכז מאיר ומרים עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה.